

УДК 343.85:34381

Марія Микитенко, Тетяна Федорченко

ТРЕНІНГОВА ТЕХНОЛОГІЯ ЯК ОСНОВА КОРЕКЦІЙНОЇ РОБОТИ З НЕПОВНОЛІТНІМИ З ДЕВІАНТНОЮ ПОВЕДІНКОЮ

У статті порушено питання про недостатній рівень профілактики девіантної поведінки підлітків, засуджених до відбування покарань без позбавлення волі. Обґрунтовано важливість та переваги проведення корекційної роботи з неповнолітніми правопорушниками у формі тренінгу. Звернено увагу на затвердженні просвітницько-профілактичні тренінгові програми на законодавчому рівні, на якому планується після детального вивчення, узаконення пробаційних програм. Представлено практико-орієнтовну модульну програму для роботи з підлітками з девіантною поведінкою під назвою «Життя після дощу».

Ключові слова: профілактика, корекційна робота, неповнолітній правопорушник, тренінгова технологія, просвітницько-профілактичні програми, пробаційні програми, девіантна поведінка, мотивація, соціальні навички, криміногенні потреби.

В статье поднят вопрос о недостаточном уровне профилактики девиантного поведения подростков, осужденных к отбыванию наказаний без лишения свободы. Обоснованы важность и преимущества проведения коррекционной работы с несовершеннолетними правонарушителями в форме тренинга. Обращено внимание на утверждённые просветительско-профилактические тренинговые программы на законодательном уровне, на котором планируется после детального изучения, узаконивание пробационных программ. Представлено практико-ориентированную модульную программу для работы с подростками с девиантным поведением под названием «Жизнь после дождя».

Ключевые слова: профилактика, коррекционная работа, несовершеннолетний правонарушитель, тренинговая технология, просветительско-профилактические программы, пробационные программы, девиантное поведение, мотивация, социальные навыки, криминальные потребности.

The article raised the issue of the low level of prevention of deviant behavior of teenagers sentenced to sentences without deprivation of liberty. Obgruntuvannya the importance and benefits of conducting correctional work with juvenile offenders in the form of training. Attention is drawn to the statement education and prevention training programs at the legislative level, which is planned after a detailed study, legalization promoting programs. Presents practice-oriented program for adolescents with deviant behavior called «Life

after rain». Clarify the purpose, structure, content, form, and General information on the essential requirements for successful preparation and implementation of the training. Prospects for further research. The article proves the effectiveness of training programs that teach teenagers to create an atmosphere of trust, openness, and privacy at classes; to think critically, to express one's own position; to make responsible decisions; to show respect, honesty and tolerance to others; to make decisions about a healthy lifestyle; to be able to recognize unreasonable risk, false judgments; to resolve conflicts; to resist external pressure, harmful habits; to try to behave correctly in different life situations; to take a life positively.

Key words: *prevention, remedial work, juvenile offender, training technology, education and prevention programs, promotin program, deviant behavior, the pyramid of knowledge, motivation, social skills, and criminogenic needs.*

Епоха змін, сучасна соціально-економічна ситуація в Україні різко загострили проблеми, пов'язані з корекцією відхилень поведінки. Зміни, що відбуваються в нашому суспільстві руйнують раніше існуючі уявлення про норму поведінки. При відсутності конструктивних соціальних перспектив це впливає на фізичне і духовне здоров'я підростаючого покоління, на рівень скоєння злочинів неповнолітніми особами. Особливої уваги потребує профілактика девіантної поведінки підлітків, засуджених до відбування покарань без позбавлення волі.

У ході дослідження проблеми з'ясовано, що підходи до роботи з неповнолітніми носять не системний, формальний характер. «Педагогічні заходи» які ґрунтуються на методах переконання та залякування дієві лише на 15%–20%. Важливо зазначити, що за станом на 01.01.2017 р. на обліку служби пробації перебувало 1509 неповнолітніх правопорушників, протягом 2016 року за офіційними даними Міністерства Юстиції України 110 неповнолітніх скоїли повторні злочини та 4 – знаходяться у розшуку. Отже, одним з першочергових завдань науковців і співробітників служби пробації є вироблення науково обґрунтованих дієвих методів й форм роботи, які мають носити систематичний характер, мати чітку структуру та визначену мету. Відповідно до закону України «Про пробацію», серед основних завдань служби пробації є реалізація пробаційних програм щодо осіб звільнених від відбування покарання з випробуванням, зокрема, особлива увага в законі приділяється неповнолітнім, їх вихованню та ресоціалізації [1]. Пробаційні модульні програми наразі знаходяться на стадії розробки, потребують дослідження напрямів створення цих програм. Важливо звернути увагу на те, що 80% підлітків, які перебувають на обліку служби пробації невмотивовані до змін та заперечують наявність проблем у їхньому житті, мінімізують наслідки своїх дій. Отже, під час розроблення програм не варто нехтувати тим, що результативною робота буде лише тоді,

коли підліток матиме мотивацію до змін та усвідомлюватиме проблему [5].

Отже, у ході проведених досліджень ми з'ясували, що найефективнішою профілактико-корекційною роботою з підлітками, які опинилися в конфлікті з законом є тренінгова технологія. У свою чергу тренінг – це організаційна форма навчально-виховної роботи, яка спираючись на досвід і знання її учасників, забезпечує ефективне використання різних педагогічних методів, зокрема, активних, за рахунок створення позитивної емоційної атмосфери в групі, та спрямовується на отримання сформованих навичок і життєвих компетенцій. Загальна мета тренінгу конкретизована в таких завданнях: оволодіння психологічними знаннями; формування умінь і навичок у сфері спілкування, зокрема для розв'язання конфліктних ситуацій; корекція, формування та розвиток установок, необхідних для успішного спілкування; розвиток здібностей щодо адекватного та повного пізнання себе й інших; корекція й розвиток системи стосунків особистості, створення сприятливого психологічного клімату в групах [3].

Теоретичним підґрунтям написання статті стали дослідження зарубіжних та вітчизняних вчених, які мають теоретичний і практичний напрям. Серед останніх публікацій важливо зазначити дослідження авторів, які обґрунтовують тренінгову технологію: Т. Альберт, Р. Амстронг, Р. Баклі, К. Левін, Д. Тейлор, Ф. Рейс, К. Роджерс, Д. Корнегі, Р. Кропп, К. Фопель, а також – Г. Балакірової, В. Большакова, А. Браткіна, О. Василевської, І. Вачкова, М. Кларіна, В. Кобзевої, Є. Леванової, Н. Огенесян, Б. Паригіна, Ю. Пахомова, Л. Шепелевої. Зокрема, дослідниця Н. Максимова розкрила психологічні аспекти девіантної поведінки та надала методичні рекомендації для проведення занять у формі тренінгу [2]. А. Гольштейн, В. Хомик запропонували широкий спектр психологічно забезпечених тренінгових технологій, які мають за мету допомогти проблемній молоді набути навичок ефективного спілкування [3]. В. Оржеховська надає інформацію про морально-духовну основу формування просоціальної поведінки школярів, представляючи технологію формування просоціальної поведінки учнів різних вікових категорій, програми, ігрові інноваційні заняття [5]. Міністерства соціальної політики України пропонує проект тренінгових програм для неповнолітніх «Банк програм для неповнолітніх у конфлікті з законом» [4]. У світі широко застосовуються у роботі з підлітками, які опинилися в конфлікті з законом, психологічні тренінги, а також тренінги соціальних умінь. Зокрема А. Бандура про тренінг соціальних умінь зазначав, що метод, який дає найбільш вагомий результати у розв'язанні різноманітних проблем, містить три основні компоненти. По-перше, повторно демонструються альтернативні способи реагування переважно кількома особами. По-друге, той, хто здійснює навчання, одержує необхідний інструктаж і достатні можливості, щоб практикуватись у вмінні за взірцем. Вибір засобів стимулювання в учасника переживання

успіху, а особливо за найперші зусилля поводити себе інакше, утворює третій компонент цього складного методу. З огляду на адекватний показ, кероване тренування у вмінні та переживанні успіху – цей метод майже безпомилково дає бажані результати.

Мета статті – обґрунтувати ефективність проведення корекційної роботи неповнолітніх з девіантною поведінкою у формі тренінгу.

«Піраміда пізнання» - Методи навчання

Рис. 1. «Піраміда пізнання»

Методи роботи з групою неповнолітніх різноманітні, однак найефективніші ті, де залучено до навчання всіх, хто навчається, або під час навчання використовують отримані знання на практиці (90%). Існує «піраміда пізнання», яка подана на малюнку. Інтерактивне навчання у формі тренінгу поєднує у собі всі аспекти цієї піраміди і дає найкращі результати у засвоєнні матеріалу.

Наразі пропонується проект тренінгових програм для неповнолітніх у конфлікті з законом Міністерства соціальної політики України, який містить сім просвітницько-профілактичних програм, а саме: «Управління гнівом»; «Будь незалежним»; «Вчимося бути здоровими»; «Зупинись – посміхнись»; «Вчимося керувати емоціями»; «Сходинки до здоров'я»; «Вибір до змін». Ці програми розглядаються як інструмент роботи з підлітками різних категорій щодо формування у них знань, умінь, навичок, настанов, які сприятимуть зміні ризикованої поведінки та формуванню безпечної поведінки щодо власного здоров'я та життя [4]. Однак, самі працівники служби пробації в достатній мірі реалізувати виконання цих програм у практичній діяльності не мають змоги, лише поодинокі психологи та соціальні працівники служби пробації пройшли курс навчання деяких із програм, зокрема програму «Сходинки до здоров'я».

Зважаючи на те, що відповідно до закону України «Про пробацію» одним із завдань служби пробації є реалізація пробаційних програм щодо неповнолітніх осіб звільнених від відбування покарання з випробуванням [1], є велика вірогідність того, що частина таких програм можуть бути затверджені як пробаційними, та призначатимуться рішенням суду. Однак,

ті, які не будуть затверджені, слугуватимуть працівнику пробації як інструмент роботи з неповнолітніми правопорушниками та допомагатимуть досягати поставлених цілей, і виконувати складений спільно з неповнолітнім індивідуальний план роботи, в якому інспектор має враховувати принцип ризику. Дотримуватися цього принципу важко, якщо клієнт невмотивований та відповідно до циклу змін, знаходиться на стадії не усвідомлення проблеми.

З метою вирішення цієї проблеми нами було розроблено та впроваджено, на засадах прийомів та методів мотиваційного консультування та соціальних навичок, модульну тренінгову програму «Життя після дощу», яка слугує ефективним інструментом корекції рівня мотивації неповнолітнього клієнта пробації за всіма криміногенними факторами, а саме: «Стосунки в сім'ї»; «Освіта, навчання і працевлаштування»; «Дозвілля та відпочинок»; «Стосунки з однолітками»; «Вживання психоактивних речовин»; «Ставлення до правопорушень».

Зазначена тренінгова програма «Життя після дощу» розроблена на засадах методів та прийомів мотиваційного консультування та соціальних навичок.

Цільова група. Програма призначена для роботи з неповнолітніми віком від 14 до 18 років, які засуджені до відбування покарань без позбавлення волі, або звільненні від відбуття покарання з випробуванням, а також дітей «групи ризику».

Мета програми: підвищити у неповнолітнього поточний рівень мотивації по кожній категорії криміногенних факторів, навчити його соціальним навичкам, підготувати до продуктивної подальшої спільної діяльності.

Структури програми. Матеріали програми подано у вигляді модулю із семи послідовних занять, які триватимуть по дві академічні години (90 хв.) і складаються з трьох частин:

1. У вступній частині кожного заняття, вітання учасників програми, знайомство з новими учасниками, використання методу «дзеркала заднього виду» (повторення матеріалу з минулого заняття), обговорення виконання завдання, яке виконували учасники самостійно, роз'яснення незрозумілого матеріалу.

2. В основній частині огляд змісту поточного заняття, представлення нового матеріалу, інтерактивні або фізичні вправи.

3. У підведенні підсумків проводиться оцінювання кожним учасником своєї роботи, матеріалу програми і роботи тренера, пояснення завдання для самостійного опрацювання. Ритуал прощання з учасником, який пройшов програму повністю.

Зміст програми: Заняття 1. «Моя фортеця». Заняття 2. «Я успішна людина». Заняття 3. «Гармонія душі і тіла». Заняття 4. «Пізнай себе та світ навколо». Заняття 5. «Право на життя». Заняття 6. «Я володар свого мислення та поведінки». Заняття 7. «Альтернатива».

Форми роботи. Основна форма проведення заняття – тренінг, який дозволяє учасникам вчитися висловлювати свою думку, розвивати та відпрацьовувати на практиці необхідні навички, швидше засвоювати інформацію, можливість обговорити те, що є незрозумілим, застосовувати знання на практиці, формуючи відповідні поведінкові навички.

Групова робота у межах тренінгу охоплює інформацію, яку подають ведучі, пошук творчих ідей за допомогою «мозкового штурму», змагання, рольові ігри, дискусії, бесіди, обговорення ситуацій. Вибір форми залежить від особливостей конкретної групи та можливостей ведучих.

Організаційні засади реалізації програми:

1. Під час ознайомчої бесіди при постановці на облік (до початку проходження програми), важливо підлітка та його батьків /опікунів, піклувальників/, ознайомити зі змістом, метою програми та очікуваними результатами, графіком відвідування програми. У разі потреби взяти письмовий дозвіл від законних представників. Це потрібно для того, щоб уникнути конфліктні ситуації.

2. Впродовж проходження програми бажано підтримувати зв'язок з батьками /опікунами/піклувальниками/, спеціалістами залученими до співпраці, для відстеження змін у поведінці неповнолітніх.

3. З метою відстеження закріплення результатів та ефективності програми провести аналіз початкової та кінцевої таблиць «поточного рівня мотивації» згідно кожного криміногенного фактору.

Кількість учасників групи. Оптимальна кількість учасників групи 8–14 слухачів (чим меншою буде кількість учасників, тим ефективнішим буде заняття). Однак, заняття може бути проведене і для одного учасника.
Періодичність зустрічей. Рекомендована періодичність занять один-два рази на тиждень.

Вимоги до ведучих: бажано, щоб заняття проводили ко-тренери (чоловік та жінка), які пройшли дистанційний курс навчання по модульній програмі, володіють знаннями та навичками роботи з підлітковою аудиторією і дотримуються конфіденційності.

Допоміжні матеріали для тренінгу, які варто використовувати: фліпчарт – чат або дошка, папір А1, А4, А5, ножиці, кольорові фломастери, маркери, проектор, комп'ютер, блокноти (зошити), ручки на всіх учасників, картка з ім'ям, або бейжі для кожного учасника тренінгу, роздатковий матеріал.

Сертифікати: По завершенні програми учасники отримують сертифікати. Сертифікат – це не документ, однак він може бути першим для підлітка і слугувати позитивною мотивацією до участі у інших програмах.

Важливо зазначити, що програма носить циклічний характер, може бути проведена як для одного учасника, так і для групи осіб. Неповнолітній, пройшовши повний цикл програми, самостійно обґрунтовує необхідність зміни своєї поведінки, розуміє, що зміна це не подія, а його майбутнє життя

і доля. З метою впровадження програми серед персоналу пробації на базі Білоцерківського центру підвищення кваліфікації персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України, планується, за допомогою платформи Moodle розроблення дистанційного курсу навчання тренінгової програми «Життя після дощу». Після завершення курсу необхідно визначити подальший етап іншої профілактико-корекційної програми, яка обирається враховуючи результати проведеної оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення неповнолітньою особою, та виявлених факторів ризику і сприйняття, а також індивідуальних особливостей неповнолітнього.

Отже, найефективнішою формою корекційної роботи з неповнолітніми правопорушниками є тренінгова технологія, яка має чітку продуману структуру, яка реалізується за принципом послідовності та закономірності. Розроблення модульної програми потребує клопіткої праці, наукового підґрунтя, врахування практичного досвіду, а також майстерності тренера, який проводитиме заняття. Приймаючи участь у тренінгах підлітки навчаються: створювати на заняттях атмосферу довіри, відвертості, конфіденційності; критично мислити, висловлювати власну позицію, максимально мобілізуючи свої інтелектуальні й риторичні здібності; приймати відповідальні рішення; проявляти повагу, чесність і толерантність до інших; приймати рішення щодо правильного здорового вибору; уміти визнавати власну хибу, невиправданий ризик, помилковість суджень без образ; отримувати позитивну мотивацію до здорового способу життя; вирішувати конфлікти; протидіяти тиску зовні, шкідливим звичкам; намагаються правильно поводитися у різних життєвих ситуаціях; позитивно сприймають життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про пробацію. Верховна Рада України; Закон від 05.02.2015 № 160-VIII. [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/160-19>.
2. Максимова Н. Ю. Психологія девіантної поведінки: навч. посібник / Н. Ю. Максимова. – К. : Либідь, 2011. – 250 с.
3. Гольштейн Арнольд, Хомик Володимир. Тренінг умінь спілкування: як допомогти проблемним підліткам / Пер. з англ. В. Хомика. – К. : Либідь, 2003. – 520 с.
4. Проект міністерства соціальної політики України «Банк програм для неповнолітніх у конфлікті з законом» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.msp.gov.ua/content/bank-program-dlya-profilaktiki-socialnogo-siritstva.html?PrintVersion>.
6. Оржеховська В. М., Федорченко Т. Є. Формування просоціальної поведінки школярів в умовах превентивного виховного середовища: посібник / В. М. Оржеховська, Т. Є. Федорченко. – Черкаси: Чабаненко Ю.